

KRITIČNE PRIPOMBE K TRUBARJEVEMU DELU S STRANI SLOVENSkih BESEDOLJUBOV IN KRITIKOV

Trubarjevo delo je naletevalo tudi na kritične odzive. Med kritiki (tudi le implicitno) so že v 16. stol. P. P. Vergerij, neki kajkavec iz zagrebškega kroga, Klombnerjevi somišljeniki v Ljubljani in zlasti S. Krelj. Pripombe so glede pisave (Vergerij, Krelj), jezikovnih in jezikoslovnih značilnosti Trubarjevega knjižnega jezika. Kar je bilo kritičnega postavljeno že v 16. stol., se je potem v glavnem vleklo vse do pred dobrim polstoletjem. Znamenita mnenja o tem so izrekli Kopitar, Slomšek, Marn, Škrabec, Murko, Ilešič, Prijatelj, Grafenauer. Pač preveč popustljivo gleda na kritike vredno pri Trubarju J. Rigler v svojem sicer prezaslužnem obravnavanju začetkov našega knjižnega jezika.

Trubar's work met with some criticism. Among his critics (at least implicitly), as early as the 16th c., were P. P. Vergerij, a Kajkavian speaker from the Zagreb Circle, Klombner's followers in Ljubljana and, particularly, S. Krelj. Their comments concern orthography (Vergerij, Krelj) as well as the language and linguistic characteristics of Trubar's literary language. These criticisms continued until more than a century and a half ago. Well known opinions were expressed about it by Kopitar, Slomšek, Marn, Škrabec, Murko, Ilešič, Prijatelj and Grafenauer. In his otherwise invaluable treatment of the beginnings of the Slovene literary language, J. Rigler was not critical enough about the things in Trubar's work that deserve criticism.

0 Naslov tega sestavka je razumeti tako, da nameravam govoriti o negativnih odzivih na Trubarjevo delo pri slovenskih besedoljubih, pa naj gre za njegove implicitne jezikovne odločitve ali pa sploh za to, da se je odločil slovensko (po naše: kranjsko) pisati, kot protestant pa še zlasti. Besedoljubi so mi ljudje, ki se ukvarjajo s slovensko govornico, najsi bodo jezikoslovci ali slovstvedi, zadnji zlasti literarnozgodovinski.

1 Da je Trubarjevo slovstveno in jezikoslovno delo naletevalo ne le na pozitivne odzive, je znano, niso pa še bila ta negativna odzivanja, kolikor vemo, sistematično obravnavana. Sicer pa moramo reči, da Trubarjev jezik vse do danes še ni bil zajet v celovit strukturni prikaz: kolikor toliko zadovoljivo obdelana je le njegova pisava, in do neke mere tudi oblikoglasje,¹ ne pa tudi oblikoslovje, skladnja, besedje, čeprav seveda nekaj o vsem tem vendarle tudi že imamo,² zlasti zaradi negativnih odzivov.

1.1 Kolikor je znano, se je Trubar sam, zavedajoč se tveganosti svojega knjižnojezikovnega začetništva, po jezikoslovne nasvete zatekel k svojim ljubljanskim somišljenikom, in sicer pred izdajo svojih prvih dveh del l. 1550. Kaj so mu ti odobraval, v čem se mu upirali, in koliko od tega je Trubar sprejel ali ne, morda kažejo Ene duhovne pejsni iz l. 1563, ki jih je izdal prav ta ljubljanski krog (ob

¹Tu bi omenili zlasti J. RIGLERJA knjigo *Začetki slovenskega knjižnega jezika*, 1968, 279 str.

²Prim. bibliografijo v moji *Slovenski slovnici* 1984, razdelek I. obdobje slovenskega knjižnega jezika, 700–701.

pomoči Hrvata Juričića). To vprašanje je obravnaval nekako na svoj način J. Rigler (1968, 111), pri katerem uvodoma sicer beremo:

Večina odstopanj izvira bolj iz neznanja kot iz kake opozicije proti Trubarjevemu jeziku, saj jih zasledimo v manj frekventnih besedah. Največ odstopanja je seveda pri glavnem prireditelju Hrvatu Juričiću, ki je tedaj le za silo znal slovensko in pisal tako slab jezik, da je popolnoma razumljivo Trubarjevo odklonilno stališče do te zbirke tudi s tega stališča.

Vendar Rigler že na str. 123 o popravljajanju Trubarjevega jezika piše drugače: »Ti popravki v Trubarjevih pesmih so že itak razmeroma dober jezik v bistvu še izboljšali.« To je bil Rigler primoran zapisati, ko je med prvo in drugo izjavo ugotovil, kaj vse so Trubarju popravljali. Rigler to na splošno imenuje jezik (ki mu je v tej knjigi nasprotje do pisave), v resnici pa gre predvsem za oblikoglasne (morfonološke) spremembe, izhajajoče deloma iz razlike med govorom Raščice³ in Ljubljane, deloma iz boljše jezikoslovne teorije, ne nazadnje pa do neke mere tudi iz razlike med dvema rodovoma, starejšim in mlajšim.

Trubarju so namreč deloma odpravljali ukanje (*tuj*, *Duhum* > *tvoj*, *Duhom*), samoglasniško ujemanje (*potrubuemo* > *potrebuemo*), samoglasniški upad v ožjem pomenu (*prelomell* > *prelomil*), glasovna prilikovanja (*deillane* > *deillanja*, *nofhezhom* > *noshezhim*, *giall* > *dial*), uvajali pisno razločevanje navadnih in mehkih *n* in *l* (*hpomaganu* > *hpomaganiu*), krepili oblikoglasno pisavo nasproti Trubarjevi fonetični (*dobitag* > *dobitak*, *Nihdar* > *Nigdar*), tudi večjo etimologizacijo (*fofezhino* > *fofedfzhino*, *ieilla* > *iedla*, *vermaafh* > *verfshmagash*, *poshtui* > *pozhtui*, *zbiulalla* > *zwiulalla*) in še kaj. Redko je šlo tudi za pojave v kako drugo smer: *faltopi* > *feltopi* oz. *tih* > *teih*, *fuetikou* > *fuetnikou*, *doyenim* > *doyezhim*, *ofkerbiti* > *oskrbeiti*, *Vnebi* > *Vnebu*, *vtui vнадlgi* > *vtuoy nadlgi*).

Tu je sicer Trubar kazal neko manj simpatično vztrajanje pri svojem, o čemer tudi Rigler (216): »Toda tudi pozneje, ko so drugi pisali že z boljšim pravopisom, je Trubar ostal pri svojem prvotnem načinu. Kaže, da za to ni bil preveč občutljiv, kot včasih celo pri drugih zvenečih in nezvenečih /torej ne le pri *s - z*, *š - ž* / konzonantskih parih ne.«

1.2 Drugo kritiko je Trubar doživel v 50. letih 16. stol. tudi s strani P. P. Vergerija, in sicer glede gotice v svojih prvih dveh knjigah. Kakor znano, mu je Vergerij svetoval latinico, in Trubar ga je tudi poslušal, tako da je od 1555, ko je začel spet tiskati, uporabljal latinico. S tem je bila slovenščina v pisavi izvzeta iz čisto nemškega kroga in pridružena npr. italijanščini in latinščini. V predgovoru knjige *Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557* (Slovenski protestantski pisci, dalje SPP, 22)⁴ Trubar sam omenja, da je imel tudi »hrvatsko mašno knjigo, ki je bila pred kratkim natisnjena v Benetkah z latinskimi črkami«. Ali je Vergerij Trubarja res nagovarjal za nekak splošno južnoslovanski, tj. slovansko-hrvatsko-bosenski-srbski

³O tem prim. pri A. BREZNIKU prikaz razlik med Trubarjevim in Dalmatinovim jezikom v razpravi *Literarna tradicija v Evangelijih in listih*, navedeno v *Jezikoslovnih razpravah*, 1982, 31–32, opomba 15.

⁴Tu citirano po izdaji 1934, Izbral in uredil dr. Mirko RUPEL, XLV + 328 str. Citiranje po tej knjigi (in ne po izvirniku) je razvidno iz naše sedanje pisave, zlasti sičnikov in šumevcev.

knjižni jezik, vsaj iz tega predgovora ne izhaja: »/G/ospod Vergerij mi je pisal, brž ko me je iztaknil, zapovrstjo nekaj pisem, želeč od mene izvedeti, če bi si upal prevesti biblijo v slovenski in hrvatski jezik« (SPP, 20).

Vergerij je bil, kot vemo, Trubarju ideološki verski nasprotnik, in v tem smislu tudi kritik njegovega prevajalskega dela.⁵

1.3 Tukaj lahko samo mimogrede (na podlagi Kidriča, 1929, 40–41) omenim »izpričevalo Maksimilijanovega veščaka«, ki se je

obračalo proti Trubarjevim germanizmom, proti pravopisu njegovih knjig⁶ in sploh proti Trubarjevi ideji slovenskega literarnega okoliša, češ, teh knjig 'ne bodo razumeli niti Poljaki, Čehi, Moravci, Rusi, Moskvičani in Ilirci niti okoličani Zagreba'.¹⁶ (¹⁶ Primus Trubers Briefe (Elze), Tübingen, 1897.) Avtor te ocene je morebiti kak Hrvat, a Trubarjeva domneva, da bi bil to 'Bezjak dr. Skalič', pač ni pravilna.

Germaniziranje bo kmalu na to očital Trubarju tudi Krelj, na svoj način pa se Krelj prijavlja k besedi tudi glede upoštevanja širše slovanske skupnosti pri slovenskem knjižnem jeziku, vendar o obojem pozneje na svojem mestu. Implicitni kritik germaniziranja (in sploh nekritičnega prevzemanja besed od drugod) je bil T. Hren, od jezikoslovcev pa je (seveda šele čez 200 let) Trubarjavo nemčevanje zelo vidno zabeležil Kopitar.

Kopitar je opazil hudo nemčevanje ne samo v besedju, ampak tudi v skladnji. Prvega se je pač tudi Trubar zavedal (v tem smislu velja tudi njegova zgodaj, 1550 v Katekizmu izražena misel, da »naš slovenski /windisch/ jezik / . . ./ potrebuje malo členov«, saj že zgodaj (1557) toži (SPP, 25):

Preden sem začel /prevajati sveto pismo/, prav zares da sem pri sebi marsikaj razmišljal in ugibal: najprej to / . . ./, da ne znam hebrejski; dalje glede siromaščine in velike pomanjkljivosti slovenskih besed. Čeprav namreč imamo pri samostalniki in glagolih dvojino kakor Grki in pri glagolu tudi moški in ženski spol, bi vendar rad videl in slišal človeka, ki bi pristno slovensko prevedel samo tele navadne latinske besede, kakor salutatio / . . ./ /skupaj 39 besed/ in nešteto drugih.

In še (SPP, 26–27):

Pri tem prevajanju sem se potrudil glede besed in sloga, da bi ga utegnil z lahkoto razumeti vsak Slovenec, bodisi Kranjec, Spodnještajerec, Korošec, Kraševcevec, Istran, Dolenjec ali Bezjak.

⁵Prim. KIDRIČ, ZSS, 1929, 39–40, (tj. *Zgodovina slovenskega slovstva, Od začetkov do marčne revolucije*, I. snopič (Ljubljana: SM, 1929) (brez znanstvenega aparata, torej z nemožnostjo kontroliranja navajanega pod črto; znanstveni aparat je sledil šele l. 1938 v 5. snopiču): »Med Trubarjevimi nasprotniki je bil res tudi Vergerij, ki svojemu bivšemu družniku osamosvojitve ni mogel odpustiti ter se maščeval nad njim spomladi 1558^{39/39} Schnurer Chr. Friedr., Slav. Bücherdruck in Würtemb., Tüb. 1799/ pred njegovimi ljubljanskimi somišljeniki tudi s predrznim zasukanjem, da je slovenski prevod novega zakona pravzaprav njegovo delo, ki ga je Trubar le pokvaril.«

⁶K temu prim. J. RIGLER, *Začetki*, 12, 13, 16, 98–99; prim. še poglavje Odpravljanje diftongičnega *i* (28–32) in Enotnost sistema pred 1574 (82–84) + (234–235); k tej točki prim. zlasti Riglerjevo polemiko Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi, *SRL* 25 (1977), 465–490, kjer na str. 466 zavrača nazore B. Grafenauerja zoper njegovo (Riglerjevo) tezo; na str. 469–470 zavrača J. Petra.

Zaradi tega sem ostal kar pri kmetiškem slovenskem jeziku, kakor se govori na Raščici,⁷ kjer sem se rodil. Nenavadnih in hrvatskih besed nisem hotel primešavati niti si novih izmišljati. Če pa je na nekaterih mestih kaj temno povedano in prevedeno, ni treba dolžiti mene/, ampak tvorce teh besedil./ Če sem pa nekatere besede netočno prevedel, se je zgodilo, kakor je zgoraj povedano, zaradi pomanjkljivosti slovenskih besed ali pa utegne biti, da jih nisem znal, ali pa mi morda tedaj niso prišle na misel.

Kopitar je evidential (1808/9, XXXVI) tudi že Kreljev protest proti temu, češ, Krelj tudi »ni bil zadovoljen s Trubarjevo prekrajevno in iz individualnih razlogov nemčujočo dikcijo«. In (r. t., 28): »Bralec vidi sam, da Trubar piše nemško s kranjskimi besedami; Dalmatin sicer nemčuje tu in tam brez potrebe, pa vendar brez primere manj kakor Trubar; tudi njegovo dalmatinjenje je veliko manjše zlo kot Trubarjevo nemčevanje.« (r. t., 4): »nepotrebno nemčevanje v posameznih besedah in skladnji«.

Trubarjev jezik s stališča nemčevanja natančno še sedaj ni raziskan. Rigler se ga dotika sporadično, namreč predvsem ob ustreznem očitjanju germanizmov pri Krelju, o čemer pozneje pri Krelju. Sam sem v novejšem času začel ta vprašanja reševati pri Trubarjevih začetkih.⁸

1.4 Sorazmerno ostro in tudi upravičeno kritiko je doživel Trubar v S. Krelja Postili slovenski l. 1567, kakor je bil opazil že Kopitar (1808/9, XXXVI, 424, na zadnje navedenem mestu): »Torej zgodaj že se je izoblikovalo slovstveno nasprotje proti Trubarju, z njegovim lastnim službenim adjunktom na čelu! B o h o r i č je bil pač tudi zraven: Dalmatin pa težko: kajti njegov Pentatevh iz l. 1578 / . . ./ z izjemo e d i n e g a razločevanja *f* in *s*, ki ga večinoma vendarle upošteva, je č i s t o t r u b a r j a n s k i.«

1.4.1 Krelj, kot znano, najprej implicitno kritizira Trubarjev črkopis (tedaj imenovan kar ortografija). Bistvo njegove črkopisne kritike je (glede na to, da se »to staro Slovensko, Hèrvatsko ter Churilsko Pismo« ni dalo »spet v 'Lüdi pèrpraviti«)⁹ bilo, da bi morali gledati, »da se latinski puhstabi namesto naših starih Slovenskih

⁷RIGLER o tem v *Začetkih*, 13: »(Za pretirano posplošitev in s tem v zvezi za netočnost gre celo pri znani Trubarjevi izjavi /v Prvem delu novega testamta 1557, glej Rupel SPP 26./, da je pisal tako, kot se govori na Raščici.)«; 97–98: »da je pisal v narečju Raščice. Vendar so to izjavo pozneje večkrat preveč posploševali, kajti nanaša se predvsem na leksiko in stil, kar pa ima znatno širše areale kot fonetične značilnosti in se v osrednjem delu centralnih narečij (konkretno od Raščice do Ljubljane) ni moglo bistveno razlikovati. Pa šo pri besednem zakladu se, kot nam kažejo pleonazmi, ni hotel naslanjati samo na svoj govor. Vsaj deloma lahko naštevanje sinonimov razlagamo s tem, da je hotel biti razumljiv čim širšemu krogu bralcev in najbrž je prav med mestnim prebivalstvom našel več germanizmov, saj jih ima gotovo več, kot so jih tedaj mogli govoriti na Raščici. Za Trubarjeve leksikalne in sintaktične germanizme je že Kopitar domneval, da jih je prevzel iz mestne govornice.«

⁸K Trubarjevemu nemčevanju prim. pri meni Zgodovinska perspektiva nemčevanja pri Trubarju, *SSJLK ZP* 23 (1987), 5–18, z literaturo; *Lexical Germanisms in Trubar's Catechism*, *Slovene Studies*, 1987, št. 1–2, 233–241; to je nekoliko razširjeno izšlo še v *SR* 36 (1988), 109–119 pod naslovom *Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismu*.

⁹Glede tega gre predaleč RIGLERJEVA misel iz zaključka *ZSKJ*, 23 glede Krelja: »Ker zaradi objektivnih vzrokov, ki jih v postili sam našteva, in že vpeljane tradicije ni mogel revolucionarno

kolikèr je mogoče, v'glihi moči postavijo, Inu ta Orthographia derži, katero našiga iezika idioma inu natura potrebuie, nekar kakòr ôče vsaki v'svoji Vassi ali Méstu imeti.« Že Kopitar (1808/9, 425) je zabeležil, da je Krelj »z vestjo in s dobrim svitom zastopnih Bratov« uvidel, da je bil Trubar »marsikateri črki naložil dvojno službo« (*u = u* in vidil, *f/s =* zemlja in slovo, *sh =* živite in ša), poleg tega je ugotovil *é* za jat, dalje *ni, li*.¹⁰

Glede Kreljevega črkopisa se je kritično izražal že Kopitar. Zamena črke za sičniški zlitnik (*z > c*) se mu je zdela »čisto odveč«, in »*ch* namesto *zh*, in kolikor so se ta znamenja izmenoma rabila s trubarjanskima *z* in *zh*, tudi neslovnična« (426). Pač pa je Kopitar opazil tudi že rabo krativca: »naglasnega znamenja v nenaglašnih zlogih!« (427), kar mu seveda nikakor ni moglo ugajati.

To Kreljevo odstopanje od Trubarjeve pisave je bilo torej že Kopitarju »tako v *k o r i s t* kakor v *š k o d o* kranjskega pravopisa« (424). Pozneje so drugi jezikoslovci (Škrabec, Štrekelj, Rigler) Kopitarjeva opažanja o Kreljevi pisavi lahko le obnavljali, saj tu ni bilo več kaj bistvenega povedati. Zanimivo je npr., da Rigler pri obravnavi Kreljeve pisavne reforme (ZSKJ, 219–222) od vseh jezikoslovcev omenja le Štreklja, in sicer tisti njegov del, ki je očitno naslonjen na Škrabca. Celo to je že bilo znano Kopitarju (427), da je »/v/ Bohoričevem pravopisu 1584 nov torej edino *j*«; ali npr. r. t., da izdaja Postile 1578 »upošteva nevtre na *-o* celo s strožjo doslednostjo kot *p r v a* izdaja«.

Rigler je za vse te Kreljeve kategorije pisave natančnejša obvestila z večjim številom primerov (219–221). Tipični Riglerjev obrazec pri tem je naslednje vrste (Zaključek, 236): »Krelj je uvedel nov glas *ć*, ki ga je označeval s *ch*, vendar močno nedosledno«. Ali (220): »/Z/a *c* je uporabil *c* tudi v drugih pozicijah, ne le pred sprednjimi vokali. Vendar tudi *z* za *c* ni posebno redek, čeprav je v bistvu izjemen.« Ali še o apostrofu (221): »Krelj je uvedel tudi apostrof pri nezložnih

pretrgati z 'gospod Trubarjovo kranščino', se je skušal vsaj oddaljiti od Trubarjevega jezika in se verjetno približati jeziku cirilske in glagolske literature, vsaj kolikor bi to ne bilo v nasprotju s slovenščino. Medtem ko je Trubar nasproti Vergeriju prvi branil individualnost slovenskega jezika, bi bil Krelj v takšni situaciji morda drugače ravnal.« — Zares izpričano dejstvo pri tem je le to, da je Krelj obžaloval odsotnost ene ali druge slovanske pisave pri nas, ni pa z ničimer podprta Riglerjeva misel o njegovem bližanju knjižne slovenščine jeziku glagolske ali cirilske literature, ki bi ogrozilo slovensko jezikovno samobitnost. Za Riglerja je močno značilno, da ni nikjer podal systemske podobe katere koli ravnine sestava Trubarjevega knjižnega jezika (glasovnega, naglasnega, oblikoslovnega, skladenjskega, besedijskega), ampak je systemsko proučeval le pisne odraze za dolgi jat in za njegov ustreznik *o* (ter temu ustrezajoči izglasni nenaglašeni *o*).

¹⁰RIGLER, ki sicer o Trubarjevem jeziku in pisavi v svojih *Začetkih* veliko piše (Trubarjev jezik (11–99), Razvoj bohoričice, 1. Pri Trubarju (216–219), o Trubarjevem jeziku in pisavi, kritike Trubarjevih pisnih nedoslednosti ni podal, podrobno je obdelal le zapisovanje jata. Tudi o Trubarjevi pisavi prim. F. LEVEC, Die Sprache in Trubers 'Mathäus', *Jahresbericht* . . . (Ljubljana: 1878, 3–43); glede variantnosti prim. še T. LOGAR, Glasoslovne in oblikoslovne variante Trubarjeve Cerkovne ordninge, *SS/ILK ZP* 12 (1976), 17–25 (Riglerjev odgovor na to v Problematika glasoslovnih in oblikoslovnih variant . . ., cit. zgoraj); o pisavi pri Trubarju prim. še J. TOPORIŠIČ, O Trubarjevi pisavi, pravorečju in pravopisju, *JIS* 29 (1983/84), 226–232; Bohoričica 16. stoletja, Obdobja 6 (1986) /s simpozija l. 1984/, 271–305, o Trubarjevi pisavi str. 272–276, zatem o Kreljevi.

predlogih / . . /, vendar označevanje ni čisto dosledno.«

Rigler bi se bil moral vprašati, kakšen je bil konkreten glasovni sestav Kreljevega knjižnega jezika nasproti Trubarjevemu. Ko bi bil to storil, bi bil videl, da je Kreljev pisni sestav v veliko večji meri ustrezal glasovni podobi (*s-z*, *š-ž*, *n-ń*, *l-l'*, morda tudi *č-ć*, *ə*, *u-v*), spričo česar je bil Trubarjev pisni sistem kar nebolgljen. Riglerjevi očitki Krelju se opirajo predvsem na razvrstitev zapisov le nekaterih glasov, sicer pa je načeloma drugačno Kreljevo razvrstitev kritiziral z naslednjo ugotovitvijo (237):

Verjetno se je z /Vlašičevim/ posredovanjem seznanil z glagolsko in cirilsko literaturo. Ker pa je gotovo poznal tudi sosednje narečno področje (kraški dialekt), v katerem je našel nekatere reflekse, ki so se strinjali s hrvaškimi, je s temi refleksi, ki so bili obenem hrvaški in slovensko narečni, zamenjal svoje in Trubarjeve. Zato moramo videti v tem /namreč v pisavi most, lepo, mesto, mirnò, gledalu/ bolj kot ozir na druga slovenska narečja približevanje hrvaščini.

1.4.2 Drugi del Kreljeve kritike Trubarjevega jezika je zadeval oblikoglasje, tj. Krelj je to zagovarjal z mislijo »na več našiga imena inu jezika Lüdi kijr so okuli nas, Dolence, Istriane, Vipavce etc.«. To je zlasti *o* nam. Trubarjevega *u*, kjer danes pišemo *o* (*most*, *ново*, *pismo*, *dobro dela*) in črka *e* z ostrivcem namesto Trubarjevega *ei*. K pisni morfonologiji spada gotovo tudi Kreljevo pisno razločevanje trdih in mehkih *l*, *n* in *č* (pri zadnjem ni uspel). Trubar je gotovo razločeval med *l* in *lj*, *n* in *nj*, pa tudi med različne vrste srednjimi samoglasniki. Zanimivo je, da Rigler o glasovnem sistemu Trubarjevega knjižnega jezika nikjer ne govori v takih podrobnostih.

Rigler je vprašanje *o*-ja nam. Trubarjevega *u*-ja in zapisovanja jata z *é* nadrobneje raziskal tako za Otročjo biblijo (1566) kot za Postilo (1567), zlasti sklep (130) za pisavo jata pa je pri Riglerju pretiran:

Po vsem tem vidimo, da kakega dosledno izdelanega sistema pri pisavi *ě*, kljub tolikokrat poudarjani filološki izobraženosti Krelja ni. Le to jasno vidimo, da je odpravljaj *ei*, kadar se je le zavedal in domneval za refleks *ě*. Saj je *ei* nekoliko pogosteje pisal le v besedah: *dete*, *res*, *svetiti*, *nemam*, *nesem* 'nisem' ter v stranskih sklonih zaimka *ta*, v stranskih sklonih zaimka *ves* in in v končnici *-eh*. Pa še od tega prvi dve besedi šele v Postili.

Podobno o *o* (135): »Da je /Krelj/ namenoma odpravljaj *u* iz zgodaj podaljšanega *o*, je jasno. / . . / Ne najdem pa nobenih oprijemljivih razlogov, zakaj je v posameznih (razmeroma številnih) besedah vendarle pisal dosledno ali skoraj dosledno *u*.«¹¹

1.4.3 Končno je Krelj kritiziral tudi Trubarjeve germanizme. Navedek o tistih, »kijr so okuli nas« se nadaljuje s povedjo »Kateri skorai povsod čistěši slovenski govore, kakòr mi po Kranju inu Koroški deželi, do polu nembški«. (1567) Na kar se je bil svoj čas odzval že Kopitar (1808/9, 426):

Končno se Krelj in njegovi prijatelji v s v o j e d o b r o ločijo od Trubarja mimo manj pogostega germaniziranja s členom** (/** prim. Sadnij bodo prednij, inu prédnij sadnij: veliko

¹¹V Zaključku (237) oz. Summaryju (249) je RIGLER v ZSKJ 1968 vendarle zapisal, da »je Krelj skoraj povsem uspel s pravopisom, ki je res prinašal izboljšanje. / . . / Glavne prednosti Kreljeve grafike so razen Trubarja takoj sprejeli.«

je poklizanih a malo isvolenih/) še odlično z izredno pravilno rabo t. i. a b s o l u t n e g a i n p o v e z o v a l n e g a zaimka: nikoli ne rečejo npr. povéte n i e m u namesto povéte m u itd.

K tej točki Kreljeve kritike Trubarja se je odzval Rigler (1968, 118): »Krelj je Trubarju (posredno) očital zlasti germanizme. V malo večji meri velja to le za člen. Kljub drugačnemu teoretičnemu stališču je uporabljal v knjigi vse tiste germanizme, ki jih je poznal, čeprav manj pogosto kot Trubar; kot pripadnik zahodnega slovenskega narečja pa tudi romanizme.«¹²

Seveda bi bil Rigler moral izpisati germanizme tudi iz Trubarja, ne pa da jih je le iz Krelja (n. d., 118–119), da bi se o tem lahko tudi prepričali.

Zaključne Riglerjeve besede k oznaki Kreljevega jezika (v resnici glasovne razvrstitve) (1968, 141) so navedbeno neidentificirana polemika z ustreznim mestom v mojem Slovenskem knjižnem jeziku 2 (1966, 24–25):

Ker je Krelj prinesel v knjižni jezik glasoslovne novosti, od katerih se je večina pozneje uveljavila v sedanjem knjižnem jeziku, bi na prvi pogled torej kazalo, da je Krelj imel prav in da je s časoma zmagal. Toda vse tiste značilnosti pri Krelju, ki so se uveljavile v današnjem knjižnem jeziku, so prišle vanj po drugi poti.¹³

Pri meni (n. m.):

Tako si je Krelj prizadeval najti širšo jezikovno podlago našemu pravopisu. To nam lepo kaže primerjava s Trubarjevimi jezikovnimi značilnostmi. Trubar: *delu, zastopnu, Bug, letu, ludi, Krajnci, koker, nom, potrubuje* — Krelj: *pismo, staro, Bog, le-to, ljudi, Kranju, kakor, nam, potrebuje*. Kreljev jezik je v tem bližje sedanji knjižni rabi kot Trubarjev prav zaradi upoštevanja širšega, ne samo kranjskega živega govora (in ker je Krelj gledal tudi na povezavo s cirilsko in glagolsko pisavo).

Razlika bi bila še nekoliko večja, ko bi bil tedaj jaz navajal izvirno pisavo obeh: *dellu, faftopiti, Bug, vletimu, ludi, Crainci, koker, nom, potrubuje* — *delu, saftopiti, Bog, v'le-timu, leto, lüdi, Kraniu, kakòr*.

1.4.4 Zanimivo je videti, kako je Kreljevo kritiko Trubarjevega jezika podal Kidrič (1929, 50): »Krelj, ki je imel nove jezikovne in pravopisne smernice, je tiskal svoje stvari v Regensburgu. / . . / sta Krelj in Trubar kljub razlikam v nazorih delala sporazumno za isti cilj.« In (80): »Krelj je opozoril / . . /, da se je treba ogibati preočitnim germanizmom ter se ozirati tudi na »čistejše slovenske govore, nego so bila običajna kranjska ali koroška narečja, ki so se mu zdela 'po polu Nembška'.« In (81): »Slovenski pravopis je ob petdesetletnici slovenske knjige veljal za normiranega v smislu upravičene zmage Kreljeve opozicije proti Trubarjevemu pisanju.« Kar ima Kidrič sicer povedanega o Kreljevi pisavni reformi, se v glavnem vse najde že pri Kopitarju.

¹²Da Krelj ne bi bil poznal vseh germanizmov, ki jih je najti pri Trubarju, je seveda komaj misliti. V mojih dveh člankih o besednem nemčevanju pri Trubarju je tudi primerjava Trubarjevih germanizmov z narečnimi moščanskimi. Načelne razlike med obema jezikoma (namreč mesta in podeželja) pravzaprav ni, dokler tudi meščan res še obvlada slovenščino in ne meša obeh jezikov (so pa lahko pokrajinske razlike, npr. *chivlati*).

¹³Seveda ne iz Krelja, a ob upoštevalnju istih ozirav (saj je vendar tudi Krelj videl, da se na Gorenjskem govori npr. *lép, móst*).

Po vsem tem Krelj Trubarju ni mogel biti preveč pri srcu v teh zadevah in temu podobno tudi ne tisti, ki so šli za Kreljem. To je nekako opazil že Kopitar, ko je glede Trubarjevega prevoda Lutrove Postile (1808/9, 18) pripomnil: »Čudno je, da se niti v predgovoru k Trubarjevemu prevodu Luterjeve Hišne postile 1595, ne omenja predhodni dvakratni izid Špangenbergove Postile: na onem mestu se celo govori, kakor da pred 1595 razen Trubarjeve Sumarične postile sploh ne bi obstajalo nič takega!«

Imajo svojo usodo — kritiki, ne le ljube knjige.

1.5 Implicitna kritika Trubarja je bila tudi s strani Dalmatina in Bohoriča prav na podlagi idej iz Krelja. Tako npr. Bohoričeva odločitev, da za učno knjigo v ljubljanski stanovski šoli vzame Kreljevo Otročjo biblijo, ki je učila sistemsko razmerje med glasovno in pisno stranjo jezika, šla torej proti Trubarjevemu premalo strukturnemu pisanju (črnorizec Hrabr bi rekel: pisanju »brez ustroenija«). Dalmatin pa je izrekal kritiko Trubarja z usmerjenim oddaljevanjem jezika od Trubarja h Kreljevim postavkam, kar je bilo potem kronano z objavama iz l. 1584, tako Dalmatinovo kot Bohoričevo (in tudi v pesmarici). Tako je bilo glede pisave v veliki meri zadoščeno Kreljevi misli, izraženi z začetkom povedi »Ti pak, kijnr ne zastopiš, kai ie Orthopraphia, kai proprietas linguae inu si se navadil na Gospod Truberiovo kranščino.«¹⁴

1.6 Protireformacija Trubarja v teh jezikovnih stvareh niti omenjala ni,¹⁵ tudi katoliška doba v slovenskih besedilih protestantskega ni dajala videti. To se vidi zelo potencirano npr. iz dejstva, da se celo ime avtorja prve slovenske slovnice, Bohoriča, ni omenilo ne l. 1715 (Hipolitova okrajšana izdaja v latinščini) ne 1758 (celovška jezuitska izdaja).

1.7 Pač pa je pri Trubarju precej pisano pri Valvazorju.¹⁶ Za našo temo zanimivo mesto bi bilo naslednje (111–112):

Prav s temi glagolskimi črkami je tiskan misale ali mašna knjiga, ki iz nje duhovni bero mašo. Te misale sedaj tiskajo v Rimu, a uporabljajo jih še dandanes v mnogih krajih na Kranjskem, kjer bero kranjsko ali slovensko mašo (hočem reči: mašo v kranjsko-slovenskem jeziku). . . V teh krajih so prej rabili le glagolsko pismo, dokler ni učeni luteranski pridigar Primož Trubar prvi izumil pisanje kranjščine ali slovanščine z latinskimi črkami:

¹⁴O Dalmatinovem in Bohoričevem razmerju do Trubarja prim J. RIGLER, *Začetki*: Dalmatinov jezik (142–193), Razvoj bohoričice / . . / Pri Dalmatinu (222–229), Bohoričev jezik (200–203), Razvoj bohoričice (229); pri F. RAMOVŠU, Delo revizije za Dalmatinovo Biblijo, *ČJKZ* 1 (1918), 113–147.

¹⁵Implicitno kritiko protestantskega besedja v smislu slovenske samobitnosti je podal Hren s svojo pisno prakso. O tem spredaj najbolj informativno pri J. RIGLERJU, *Začetki*, Vključitev jezika protestantov v začetno obdobje protireformacije, 209–215, k odpravljanju prevzetega 213–214, z uvodno ugotovitvijo: »Glavne značilnosti Eil pa je sistematično odpravljanje leksikalnih germanizmov. To je tako temeljito opravljeno, da jih je ostalo razmeroma zelo malo.«

¹⁶*Slava Vojvodine Kranjske*, Izbrana poglavja (Ljubljana, 1984).

In še (147): »Primož Trubar / . . . / je torej začel in izumil pisanje kranjščine z latinskimi črkami in tisk z istimi črkami, medtem ko so poprej, kakor že omenjeno, pisali z glagolskimi in cirilskimi.«¹⁷

Kopitar, ki je ta mesta v Valvazorju gotovo poznal, je kljub temu, pravilno, poudaril (1808/9, XXXIII): »Za časa reformacije torej je bilo naše narečje prvič pisano in tiskano.« (Tedaj še niso poznali Brižinskih in drugih naših spomenikov.) In že prej (XXIX): »Ni verjetno, da bi bil k r a n j s k i jezik pred reformacijo sploh kdaj pisan.« Pri tem mu gre za nasporno misel Lingarta (*Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreiche*, Laibach, I, 1788, II, 1791, str. 42, 357), pri čemer pa Kopitar meni, da se je Linhart opiral na mesto v Dalmatinovem posvetilu Bibliji (SPP, 202–203), ki ga Kopitar navaja (XXXI–XXXIII) v celoti in iz katerega se vidi, da se izraz »windisch« rabi v pomenu 'slovanski', konkretno pa se navajajo naslednje dežele: Kranjska dežela, Spodnještajersko, Koroška »skupaj z nanje meječimi Hrvati«, Dalmacija in Slovenska marka, Kras, Metlika in Istrsko, pa tudi Češka, Poljaki, Moskoviti, Rusi, Bosnjaki in Vlahi, in še (schier) »malodane največji del ljudstev, ki jih je naš dedni sovražnik Turek odrinil od krščanstva«.

1.8 Trubarja nato spet omenja Linhart (n. d., 294) /Anton Linhart, *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, I, II/: »12. Kranjci so svoj jezik pisali z glagolico še v 16. stoletju¹², s cirilico pa nikoli /to zadnje se očitno nanaša na Valvasorja/. Nikoli namreč niso pripadali grški cerkvi. Krščanstva niso sprejeli od grških, marveč od frankovskih in italijanskih misijonarjev.« In v opombi 412:

Še se najdejo taki /tj. glagolski/ rokopisi; samo ne smemo jih iskati v javnih listinah, ki so jih izdajali nemški gospodje. Nekako sredi 16. stol. se je zgodilo, ko jih je PRIMOŽ TRUBAR, kanonik v Ljubljani, v takratnih reformacijskih spisih, ki so se pogostoma menjavali zaradi vere, nesrečno zamenjal z latinskimi črkami. Glej predgovor h kranjski Bibliji JURIIJA DALMATINA, Witemberg 1584.

Misel o glagolici kot prvotni slovenski pisavi je zavrnil, kakor smo že videli, J. Kopitar v svoji slovnici. (Komentator slovenske izdaje Linhartove zgodovine, B. Grafenauer (1981, 399):

Trubar torej za slovenščino ni glagolske pisave nesrečno zamenjal z latinskimi črkami, marveč je to kot prvi uvedel pri tisku, kot so se že poprej uveljavile v srednjeveških rokopisih; Linhartovi trditvi podobne teorije pa so se skušale res tudi pozneje nekajkrat uveljaviti v našem zgodovinsko-pisju (J. Gruden, M. Miklavčič, odmev tudi v 2. izdaji Speransa), vendar jih je zgodovina književnosti kritično zavrnila (zlasti Fr. Kidrič).

Poleg Kidriča bi tu kazalo že od prej omeniti Kopitarja.)

1.9 V doslejšnjem razpravljanju nismo obširneje obravnavali implicitne kritike Trubarja po protestantskem obdobju, tičoč se predvsem razmerja do prevzete besede iz nemščine. Te stvari je, sicer ne z našega zornega kota, načelno obravnaval

¹⁷O vprašanju glagolice na Slovenskem se je pozneje precej pisalo; dejansko je Slovenci nikoli niso rabili; sumarno o tem prim. J. ZOR, *Glagolica na Slovenskem, Nahtigalov zbornik* (Ljubljana, 1977), 483–495, z bibliografijo.

Breznik v razpravi *Literarna tradicija v Evangelijih in listih* (1927), zlasti ko je razpravljal o Hrenu in Schönlebnu. Marsikaj zanimivega je v tem pogledu mogoče najti še pri Svetokriškem: »Inu meni se zdij de bo zadosti, da jest obene laške, ali latinske, ali nemške besede ne bom mešal, temuč, kar narveč bo mogoče lastne slovenske besede bom nugal, de jih boš lahko zastopil inu po tvoji deželi obrnil, inu izrekal, zavolo tiga tudi, kar je latinskega nebom na slovensko preobrnil, dokler mašniki samij bodo lahko letu sturili.«

Drugo tako znamenito mesto je v Jozefa Hasla *Svetem postu* (1770), ki je bil »na Kraynski jezik preložen«, čeprav sam o sebi pravi: »/N/isim enkrat en rojeni Krajnc, ampak le en Slovenc iz Celanskiga mejsta na Štajerskim«, namreč:

Kjer sem vejdel za dobre Kraynske besede, katere se lohku zastopijo, tamkaj se nisim poslužil z'enimi skaženimi, od Nemcev na posodo vzetimi besedami; kjer so pak meni zmkale dobre kraynske besede, katere bi se lohku zastopile, tamkaj sim rajš otel postaviti te že navadne nemške, koker pak ene nove kraynske besede, katere bi blu tešku, ali bi celo na blu mogoče zastopiti. V enih mestah sem jest obedujo, to mejn, inu to več znano besedo, eno za to drugo naprejpernesel. — Kar tu popisanje am tiče, sim se jest večji dejl te stare navade deržal, ne sicer, kir bi jest tu staru propisanje toliku štimal, ampak zavol tiga, kir se še ludji narveč na tu zastopijo.

(Zadnje gre očitno na rovaš Pohlina, 1768.)

1.10 In smo tako dospeli do Kopitarja. Že doslej je bil večkrat izčrpnje omenjen. V uvodnem delu svoje *Slovnice* (1808/9, XXXIII) je hitro ugotovil pomanjkljivosti Trubarjeve pisave, pa še: »/D/ajal je samostalnikom člen in — je sploh močno nemčeval.« Pri tem Kopitar ni mislil na iz nemščine prevzete besede sploh, ampak na »iz individualnih razlogov nemčujočo dikcijo« (r. t., XXXVI), tj. na mesta, kjer bi se bile dale upoštevati slovenske jezikovne značilnosti. Ko kmalu nato razpravlja o Ljubljani in pravi, da se v »Ljubljani govori bolj dolenjsko, vendar brez zatezanja«, nadaljuje, sledeč svoji misli o nepotrebnem nemčevanju, takole »/P/isci /16. stoletja/ so morda mislili, da mora jezik glavnega mesta biti knjižni jezik (to načelo pa ima pri Slovanih toliko manj obvezno veljavo, ker so meščani večinoma Neslovani).«

O nemčevanju pri Trubarju se je z negotovanjem izražal še na več mestih (npr. r. t., 53, 4): »/N/epotrebno nemčevanje v posameznih besedah in skladnji«; ali (n. d., 390): »Res se najde v Trubarjevih z g o d n e j š i h delih manj /členov/, kakor npr. v p o z n e j š e m psalterju. Posebno tam, kjer ne piše česa, kar je sam mislil, ampak je prevajal kaj tujega, nemčuje seveda najbolj«, kjer že vidimo Kopitarjevo ločevanje med besedili in časi. Po navedbi Trubarjevih besed iz l. 1555 (*Ta Evangelii Svetiga Matevža*), namreč: »Lubi Slovenci! — Mi smo Bug vei, dosti zmišlovali . . .«, si Kopitar ni mogel kaj, da ne bi bil šel iz svoje kože, ko je zapisal: »Moram priznati, da sem po tem natančnejšem poznanstvu s Trubarjem /namreč na podlagi njegovih del, ki jih je spoznal šele po odhodu na Dunaj/, zaradi njegove tople domovinske ljubezni skoraj povsem razorožen nasproti njegovemu nemčevanju.« (1808/9, 393).

Pri Kopitarju moramo obravnavati še mesto, ki se zdi, kakor da je predhodnica ideoloških meril v gledanju na ljudi (1808/9, 57):

Trubar, Dalmatin in Bohorič /na tem mestu knjige Krelja še ni poznal/ so pripadali verski stranki, ki je v teh deželah podlegla krepki volji Ferdinanda II. Zelotizem jih je napravil za kranjske pisatelje, nestvor, pred katerim liberalne muze bežijo. Prva posledica tega je bila, da so se to /namreč muze/ za svojo zapostavljenost maščevale z barbarizmi, druga pa, da je sovraštvo, ki je preganjalo protestantsko stranko, zadelo tudi njeno pismenstvo.¹⁸

Od Kopitarjevih izjav o Trubarju se zdi pomembno navesti še njegovo misel, da »Trubarjevo domoljubje zajema vse Slovane!« (r. t., 466), s čimer kakor da že vnaprej zavrača Ilešičeve očitke o Trubarju kot Samoslovcu.

1.11 Za tem na prvi važni kritični odziv na Trubarja naletimo pri J. Marnu. Na vložnem listu k Jezičniku 21 (1883), naslovljenem *Knjiga slovenska*, je Marnovo razmišljanje o protestantskem obdobju s stališča v slovenski družbi tedaj že izvršene ideološke diferenciacije (liberalizem — katolištvo). (Tu se med drugim sicer najde tudi Slomškov pogled na protestantizem, nekako v naslednjem smislu: sicer napačno versko prizadevanje slovenskih protestantov je Bog obrnil Slovincem v dobro, ko jim je ob tem vendar nastalo slovstvo in knjižni jezik.¹⁹)

In kritično mesto pri Marnu:

Osnovana v IX. veku po sv. Cirilu in Metodu, spisovana po njenih učencih in naslednikih,²⁰ zbudila se je med našimi predniki v 16. veku vnovič po Trubarju in njegovih vrstnikih. Vsled tega je omenjena doba nam Slovincem jako znamenita. Proslavljala se je že dokaj, in sicer velikokrat tako, da je ona — protestanška — vsa svetla in živahna, naslednja — katoliška — pa je vsa temna in mrtvična. Godilo se je to po knjigah in učiliščih. Milo se mora zazdeti pravemu verniku, kedar vidi, da se v knjigah, slovenski katoliški mladini namenjenih, po petkrat več jezikovne tvarine podaja iz dobe protestanške nego katoliške. Je-li naslednje 17. stoletje književno v istini tako ubožno pa zanikarno? Stvar se mora soditi po tedanji meri, to je res. Vendar, ako pogledamo bolje v zgodovino obeh stoletij, oj kakov junak je Hren proti Trubarju, kakov povestničar Valvasor proti Megiserju, koliki dobrotnik prostemu ljudstvu Kastelec nasproti Dalmatinu, kakov besednik Habdelič mimo Bohoriča, kakošen govornik Janez Križski nasproti Krellu itd.! / . . / Res je ododod /tj. z Nemškega/ došla nam tedaj knjiga novoslovenska, toda iz kalnega vira, v tujem duhu, v malovredni obliki, in potemtakem prvo oblikovanje našega ljudstva ni bilo naravno, ne v smislu narodnem, kar je storilo, da je takrat pričeto kvarjenje našega jezika po besedi in knjigi plodilo se do Vodnika! / . . / Da se je novoverska povodenj odvrnila od naših prednikov, to je pač dobrota sprevelika, kajti odstranila se je po njej tudi po nas huda slovstvena razkolnija. Kar pravi o prvih naših novoverskih pisateljih Slomšek, trdim tudi jaz. Bog je njihove greške po neskončno modri svoji previdnosti narodu našem obrnil v dobro; torej je vsem nam katoličanom iskreno z zedinjenimi močmi delati na to, da ne le biti slovenske krvi, temuč biti tudi vere katoliške bodi Slovincu ponos! — V Ljubljani, 8. dec. 1883.²¹

Ta nekako nezdrava tekmovalnost, nepravo pomerjanje enega ob drugo, je odtlejši zlasti pri literarnih godovinarjih tega ali nasprotnega nazora stalno prisotna in je v veliki meri škodljivo polarizatorska.

¹⁸To mesto navaja F. METELKO, *Slovnica*, 1825, XXII.

¹⁹O tem. prim. niže pri J. Marnu.

²⁰Ta začetek je po Kopitarjevi miselnosti; s Cirilom in Metodom začenja (po Kopitarju) slovensko književnost že Metelko v svoji slovnici 1825, omenjal pa je to že Valvasor.

²¹Marn navaja zanimiv podatek, da je bilo od 1530 do 1614 v Tübingenu vpisanih 113 Kranjcev, v Padovi pa od 1546 do 1614 kar 146.

1.12 Takega pri jezikoslovcih praktično ni. Tako o Trubarju popolnoma objektivno, ne glede na veroizpovedno razliko, piše S. Škrabec. Zaradi Riglerjeve formulacije o Trubarjevi pisavi kaže iz Škrabca morda navesti (Nekoliko slovnice za poskušnjo, CF 12 (1983), 1, b–c) nekaj mest iz označevanja Trubarjevega pisnega sestava:

Čerka S je pomenila v latinščini kaker po današnji izreki zdaj trd zdaj mehak znak. Začetnik naše knjižvenosti, Primož Trubar (†1586) jo je rabil enako za oba glasova, pišoč malo obliko zdaj dolgo zdaj okroglo po tadanji navadi brez razločka v pomenu / . . / Za nemški *ch* je rabil Trubar naši slovenščini primerno samo *h* in dosledno potem za nemški *sch* samo *sh*,²² kar je moralo služiti za *š* in *ž* / . . / Za nemški *tsch* je pisal *zh*: *ozhe*, namesti *shzh* pa le *sh* / . . / Tudi mej *u* in *v* v tadanji latinski pisavi ni bilo razločka; *v* se je rabil v začetku besede, *u* v sredini in na koncu / . . / Krelj je vzel *v* za soglasnik, *u* za samoglasnik. / . . / Podobno se je v Dalmatinovi prestavi sv. pisma (1584) in Bohoričevi slovnici vpeljalo razločevanje mej *j* in *i*. Črko *j* je tisti čas latinska abeceda vže imela, ali rabila se je, kader bi bila imela dva *i* vkupaj stati, namesto drugega / . . / Tedaj se je črka *j* vpeljala tudi za znamenje mehčanja ali topljene izreke nekaterih soglasnikov: *ljub*, *njiva*, *tjeden*.

1.13 Omenimo še K. Glaserja: V Zgodovini slovenskega slovstva,²³ ni povzel Marnove svetovnonazorske ideologizacije, menil je le, da je »Krelj / . . / imel širši duševni obzor nego Trubar in se je približeval Hrvatom«.

Pač pa je o Trubarju razmišljal izrazito negativno F. Ilešič v Trubarjevem zborniku,²⁴ in sicer v sestavku Primož Trubar in njegova doba (n. m., V–XXXII). Zamerjal mu je — strastno, sovražno — odločitev za slovensko knjižnojezikovno samobitnost (o čemer sem pisal v posebni razpravi,²⁵ zato tu o tem ne bi podrobneje razpravljali); omenimo le, da se je z Ilešičem napadalno nadaljevalo slovensko odpadniško ilirstvo.

Po nastanku Jugoslavije je za temo našega referata značilno mesto v I. Grafenauerja Kratkii zgodovini slovenskega slovstva.²⁶ Ta je po »prvi krščanski dobi (do okoli 800)« in »krščanskem srednjem veku (800–1530)« v »dobi luteranstva (1530–1598)« obravnavala »protestantizem na slovenskem« seveda na prvem mestu P. Trubarja kot »ustanovitelja protestantskega slovstva«. Glede prvih dveh Trubarjevih knjig Grafenauer nekako negativnostno ugotavlja (56): »Uspeh teh dveh knjižic pa ni bil velik. Tisti krogi, ki so bili na Slovenskem luteranstvu naklonjeni, plemstvo, meščanstvo in del duhovščine, jih niso potrebovali, ker so bili Nemci ali so vsaj znali nemški; kmetje pa so se nove vere branili. Knjigi sta se slabo razpečavali. Trubar, ki jih je založil, je prišel v denarne stiske in pričetega dela ni hotel več nadaljevati.« Nato (58) Grafenauer poroča o ostrih polemičnih tonih (nasproti

²²To formulacijo najdemo že pri Kopitarju, *Slovnica*, 1808, 17: »Trubarju je veljal *h* toliko kot Nemcem *ch*, torej tudi *sh* za *sch*. . . / Pri tem ravnanju se Trubar kaže kot dosleden mislec in prijatelj enostavnosti; sicer bi bil lahko ravno tako dobro uporabil nemški *sch* namesto *sh* in *tsch* ali *tsh* namesto *zh*. Njegov *sh* se srečuje z angleškim *sh*.«

²³I. zvezek: Od početka do francoske revolucije, 1894, str. 91.

²⁴Uredil dr. Fran Ilešič, 1908, 294.

²⁵Prim.: Ilešičevstvo, *Obdobja* 4, 2 (1983), 305–327, konkretno 321.

²⁶1920, 329 str.

katolikom) Trubarjeve besede /žal nimamo pričevanj z nasprotne strani/.²⁷

Nekako vsiljive so Grafenauerjeve ugotovitve tipa (r. t.) kakor: »Glavni namen mu /Trubarju/ je bil, da bi pridobil Slovence za protestantizem«; ali: »a vse je podrejeno glavnemu namenu, boju za luteranstvo«. Nato govori še o Trubarjevi rabi iz nemščine prevzetih besed (59):

Za čistost in lepoto slovenskega jezika se Trubar ni preveč trudil / . . ./ Rabil je tudi tujke, ki jih narod govori, dasi je zanje poznal in časi tudi rabil navadni slovenski izraz / . . ./, rabil pa je tudi celo vrsto tujk, ki jih narod ne pozna; vendar pa je tvoril tudi nove slovenske besede časih prav lepo/ . . ./; večinoma pa jih je koval preveč suženjsko po nemškem kopitu./ Tudi skladnja je preveč nemška, spolnik je rabil skoro redno. Za zgodovino slovenskega jezika pa je Trubarjeva slovenščina zelo dragocena, ker nam je ohranila mnogo starinskih besed in oblik.

Tako, deloma negativno označevanje Trubarja bo že čez sedem let zbudilo pri F. Kidriču nasproten odziv glede dela pred- in poprotestantovske dobe.

1.14 Pred tem pa na kratko omenimo še jezikoslovca K. Štreklja.²⁸ V svoji sodbi o jeziku je najprej povzemal po Kopitarju, navajajoč vse pomanjkljivosti Trubarjevega črkopisa in opozarjajoč na Kreljevo nasprotovanje, omenjajoč, da »se je/Krelj/ v ortografiji oziral na hrvaški pravopis in je svojo pravopisno reformo izvršil pod vplivom cerkvene hrvaške literature, oziraje se zlasti na razločevanje glasov v cirilici in glagolici«. V tem smislu zatem nadaljuje: »Da je na Krelja vplivalo pismo slovansko (cirilsko in glagolsko), to vidimo v tem, da je vpeljal *ch* za *č*, in sicer kakor sam pravi, je to črko izbral 'za slovenski puhftab fhcha,'« kar ni nikaka tiskovna pomota, kakor misli Kopitar str. 420, »ampak je fscha le izraz za črko *ш*, ki je v hrvaških tekstih pomenjala *šč* in *ć*, Krelj pa je črko bral v zadnjem smislu«. Po hrvaški pisavi da ima Krelj tudi označevanje mehkega *n* in *l*, po glagolski pa tudi rabo opuščaja pri predlogih, »kjer stoji apostrof za stari polglasnik«.

1.15 Tu bi bilo sedaj mesto za obravnavo Kidričevega nadvse pozitivnega gledanja na Trubarja in protestantizem sploh in njegovega nepotrebnege zanikovanja oz. podcenevanja vsega, kar je bilo pred to dobo ali za njo.²⁹ Posebej bi bilo primerjati prvo in drugo izdajo 1. snopiča njegove Zgodovine slovenskega slovstva. Za neko luč na ugovorljivost Kidričevemu delu glede tega prim. njegovo besedo v zadnjem snopiču Zgodovine.³⁰

1.16 Kidričeva oznaka protestantizma (in s tem Trubarja) je bila na splošno zelo ugodno sprejeta in odslej v bistvu ni več nikakršnih dvomov o pozitivnem pomenu Trubarja in njegovih somišljenikov za Slovence kot celoto. V javnosti pa bo odslej spet obstajalo vprašanje pravičnega vrednotenja tistega, kar je bilo pred to dobo in po njej, kar je bil tako odločno, a pretirano, načel J. Marn.³¹

²⁷ O polemiki pri Trubarju prim. moj sestavek s tübingenskega sestanka ondotnih in drugih evropskih zainteresirancev za ta problem (v nemščini, v tisku).

²⁸ *Historična slovnica slovenskega jezika* (Maribor, 1922), 29; ZSS, 1929: Stoletja beležk brez literarne tradicije (15–19), Delo za katoliški repertorij po zatonu protestantizma (95–112).

²⁹ O tem glej njegovo *Zgodovino slovenskega slovstva*.

³⁰ Ob petem sešitku, ZSS, XCMXXIX–MCMXXXVIII, posebno strani 1–4.

³¹ Iz našega prikaza so iz prostorskih razlogov morala ostati pozitivna mnenja o Trubarju in protestantizmu pred Kidričem, zlasti Murkova in Prijateljeva.

Kolikor so kritične sodbe glede jezika pri Trubarju še obstajale, je v svoji knjigi *Začetki slovenskega knjižnega jezika izrecno* (ali s Trubarju naklonjenim vrednotenjem) zavračal J. Rigler. Tako je v njegovem videnju Trubar praktično v vsem le skrajno pozitiven junak, katerega že svetniški sij je toliko svetlejši, kolikor bolj je pridušena zasluga njegovega glavnega kritika v 16. stoletju, namreč Kreljeva. Tako hvalospevna podoba Trubarja kot jezikoslovca (in avtorja samega, ki jo je ustvaril) gotovo ni znamenje, pod katerim bomo lahko zmagovali: samo kolikor dajemo vsakemu njegovo, ustvarjamo tisto plemenito kulturnost, ki je prvi pogoj za vsakršno uspevanje naše narodne skupnosti.

ZUSAMMENFASSUNG

Trubars Werk, vor allem seine Sistematisierung der slowenischen Schriftsprache Mitte des 16. Jahrhunderts, fand in der damaligen, slowenisch bestimmten Welt nicht nur bereitwillige Aufnahme, sondern stieß auch relativ früh auf beträchtlichen Widerstand. Gegen Trubars allzusehr an das deutsche Sprach- (und Schrift-) Modell angelehnte Schriftkrienerisch trat als erster Sebastian Krelj auf; er war bestrebt, ein mehr das Slawische phonologische System berücksichtigende Schrift einzuführen, und wandte sich auch gegen das zu starke Germanisieren in Trubars Lexik (vermutlich ebenso in seiner Syntax). Auf eine breitere nicht nur slowenische Sprechgrundlage drängte Trubar schon davor der capodistrische Bischof P. P. Vergerius wie auch der Laibacher Protestantenkreis um M. Klombner, der ebenso eine von Trubar abweichende Vorstellung von der krainischen Schriftsprache hatte. In den 1584 erschienen protestantischen Werken wurde die hauptsächlich von Trubar geprägte herkömmliche Schriftsprache und besonders ihre Schrift den neuen, in höherem Maße systemliebenden und zeitgenössischeren Sprachverhältnissen angenähert und auch in der Grammatik festgelegt. (Diese Richtung wird bereits in den frühen Werken J. Dalamatins angedeutet.) In den nächsten beiden Jahrhunderten vermied man (ausgenommen Valvasor) eine Debatte über Trubar, im 19. Jahrhundert wurde Trubar bereits zu einem gegenstand ideologischer und politischer Auseinandersetzungen, nicht mehr lediglich ein Thema der Schriftsprachentheorie und der Sprachpolitik (J. Kopitar, A. M. Slomšek, J. Marn, F. Ilešič). Dergestalt waren die Verhältnisse bis vor kurzem.

Erst in der letzter Zeit wird Trubars Werk politisch und ideologisch unvoreingenommen betrachtet, im allgemeinen Bewußtsein, daß sein Wirken und Schaffen von entscheidender Bedeutung für das Entstehen und Weiterbestehen des Slowenentums ist, wiewohl seine Sprachphilosophie und -praxis im einzelnen nicht nur positive Charakteristiken aufweist.